

Гнілицька Д.Д.
аспірант,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ХРОНОКОМПЛЕКСУ МІСТА В РОМАНІ Є. ПАШКОВСЬКОГО «СВЯТО»

Час і простір – одні з чільних історичних категорій, які перебувають у тісному взаємозв'язку з розвитком інших категорій і окремо – різних наук, зокрема фізики і філософії. Після злиття смислових частин обох слів виник новий термін «хронотоп», який був використаний у психології О. Ухтомським. Учений трактував хронотоп як поєднання сьогочасного, майбутнього та минулого, себто як синкретичну категорію психологічного часопростору людини.

Аспекти художнього часу і простору стали об'єктами вивчення в літературознавстві ще в 30-ті роки ХХ століття. Зараз часопросторова проблематика активно розробляється багатьма вченими-літературознавцями. Такі дослідники як М. Бахтін, Н. Копистянська, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, С. Скварчинська, В. Топоров, Ф. Федоров тощо добре відомі завдяки теоретичним пошукам визначення концепцій художнього часу і простору. У літературознавстві поняття «час» і «простір» дослідниця С. Скварчинська відносить до практично-методичного і методологічного аспектів, характеризуючи їх як категорії конструктивні, які є *«неодмінним чинником літературної реалізації представленої дійсності»* [6, с. 124]. М. Бахтін термін О. Ухтомського ввів до літературознавства: *«Суттєвий взаємозв'язок часових і просторових відносин, котрі є художньо засвоєні в літературі, ми будемо називати хронотопом (що означає в дослівному перекладі – «часопростір»)»* [1, с. 234]. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Гром'яка подає наступне визначення поняття: *«Хронотоп (грец. *chronos* – час і *topos* – місце) – взаємозв'язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ»* [4, с. 714]. Образно кажучи, хронотоп – це своєрідне ядро, яке тримає в цілісності весь твір. Хронотопний рівень тексту дозволяє простежити специфіку розгортання сюжету, формування характерів

героїв тощо, тому аналіз хронотопної організації твору, особливо сучасної літератури, набуває актуальності. Для розгляду і вивчення проблеми хронотопу ми звернулися до творчості відомого українського письменника Є. Пашковського.

Творчість митця у контексті літературного процесу розглядають: Є. Баран («Роман Євгена Пашковського «Свято»: через десять років»), Н. Зборовська («Романи Євгена Пашковського (Поступ художнього пошуку)»), І. Іванишина («Погляд на сучасну прозу через призму творчості Євгена Пашковського»), с. Квіт («Євген Пашковський: вільний муляр готичної вежі», «Одкровення на зламі тисячоліть»), О. Проценко («Мандрівка у свято безнадії і самотності (проблема духовного змертвіння особистості у романі Є. Пашковського «Свято»)»), М. Сулима («Житомирська прозова школа у дзеркалі давньої української літератури»), В. Шевчук («Чи ж буде вороття додому? [Передмова до публікації роману «Свято»]») тощо. Усі статті дослідників насичені елементами аналізу прозових творів Є. Пашковського, які вони відносять до стилістичного потоку чи потоку свідомості. Однак, вивченню проблеми хронотопного комплексу романів письменника не було присвячено жодної наукової студії. Дослідження аспектів функціонування елементів хронокомплексу міста в першому романі письменника «Свято» стає таким чином актуальним.

З огляду на зазначене, мета нашого дослідження полягає у виявленні аспектів функціонування елементів хронокомплексу міста в романі Є. Пашковського «Свято».

Поставлена мета передбачає реалізацію наступних завдань:

- теоретичне визначення понять «час», «простір», «рух (ритм)», «герой», «хронотоп»;
- аналіз тексту роману з метою вирізнення особливостей функціонування елементів хронокомплексу міста;
- з'ясування художніх особливостей втілення елементів хронокомплексу міста в романі «Свято»;
- окреслення шляхів подальшого дослідження хронокомплексу міста в романах Є. Пашковського.

Поняття «хронотоп» вказує не лише на взаємозв'язок часо-просторових відношень. Розглядаючи цю категорію ми не можемо оминати героя твору, який є безпосереднім центром єдності часу і простору. Із літературознавчого словника-довідника дізнаємось, що *«герой літературного твору – дійова особа, образ, широко і*

всебічно зображений, наділений яскравим характером, окреслений взаєминами з довкіллям, зв'язками із соціальним, національним, історичним контекстом» [4, с. 156]. О. Шупта-В'язовська і Т. Філат акцентують увагу на такій формулі відносно художнього твору: «людина – час – простір». Однак, до звичних елементів хронотопу деякі дослідники, наприклад, Н. Копистянська додають ще ритм. «У художньому творі (як би це автори, наприклад, модерністи і постмодерністи, не приховували і не ускладнювали), також все відбувається у певному просторі (але це художній простір), у часі (і це художній час), проходить у якомусь ритмі (і це художній ритм)» [3, с. 222]. Для уточнення поняття звертаємось до словника: «ритм (грец. *rhythmos* – такт, розмірність, узгодженість) – закономірне чергування у часі подібних явищ, впорядкований рух, котрий у художній літературі набуває естетичного значення» [4, с. 584]. Такі додаткові елементи у взаємозв'язку часу і простору дають можливість говорити про хронотопний комплекс. Відповідно до формули виділяємо у романі Є. Пашковського «Свято» такі складові хронокомплексу:

- люди (герої) – головний персонаж твору – Андрій, Анна, її сестра Лена;
- час – осіння пора року (час, в який концентруються основні події роману);
- простір – місто / село (головна опозиція в тексті роману);
- ритм – екзистенційна ситуація «буття-поміж» (повернення головного героя Андрія з армії додому і подальше життя у столиці з різноманітними життєвими колізіями, пошук насолоди іншими молоддю, яка опинились в аналогічній ситуації).

Перший складник роману засвідчує багатогранний талант Є. Пашковського у майстерному зображенні характерів. В образі центрального ідеалізованого героя Андрія письменник змальовує шукача, мандрівного філософа-самоука. Часто митець змальовує Андрія у військовому одязі, як нагадування про факт служби в армії, тим самим акцентуючи увагу на екзистенційному стані героя: «З наркувної кишені Андрій дістав сигарету, примостив біля ніг ремішок, автомат, рацію...», «...рівно підстрижений, крутоплечий, руки в кишенях клинцюватих солдатських штанів...» [5]. Далі увага Є. Пашковського переключається на молоду Анну, яка стає яскравим доповненням Андрія і виразником жіночності в місті: «...простоволоса, рум'яна, мовби стужа розтеплила обличчя...»,

«...золотий зблиск каблучки на лівій руці... синя паморозь обтікала перкаль вільної сукні й густі, повиті сріблинами коси...» [5]. Позитивні оцінки отримує образ сестри Анни – Лени: «...така жінка, така розсудливість, ніколи не подумаєш, що з глухого містечка...» [5]. Таким чином, Є. Пашковський акцентує увагу на зовнішності і рисах характеру молодих людей, показуючи їх з різних сторін і ставлячи кожного у складні життєві ситуації, аби читач занурився у мікросвіт кожного.

Символічно-екзистенційним постає другий елемент хронокомплексу – час. Багато важливих подій в романі відбуваються восени, бо ця пора року є уособленням всюдисущої меланхолії, сугестії туги і ностальгії: «...самотність, жаль, печаль, страх, розпач – ключові слова сповідального переживання героїв» [2, с. 60]. Трагічно-хімерні передчуття героїв пов'язані з безповоротністю часу, страху перед тим, що час відбирає усе найкраще, робить неможливим повернення до дитячо-природнього світу. Звідси безмежна туга героїв роману: «...куди схлинуло літепло часу...»; «...куди поділася острогозька осінь...»; «...куди поділися тиждні...», яка поступово переростає у романтично-нездійсненне бажання повернення до світу природи: «...раніш кожен виїзд у село обертався на свято...» [5].

Наступний елемент хронокомплексу – простір. Роман репрезентує актуальну для сьогодення опозицію місто / село. Шлях головного героя Андрія нагадує шлях селянина-українця до міста з роману В. Підмогильного «Місто». Тут ми спостерігаємо образне перевтілення чоловіка Андрія в дитину Андрія, який хоч і марить містом, та все ж тужить за буттєвою радістю у світі природи (який уособлює село): «...лагідний струм любові тис груди, і вперше Андрій відчув скорботну вмирущість хмелевого пилку, забутого чорнохрестого цвинтаря за селом, джерела в дуплі осокора за річкою... і світле натхнення юності перекипіло в божевільний листопад під кам'яним небом...» [5]. Поступово усі герої починають відчувати ностальгію за сільським першосвітом. Особливо це проявляється в моменти особистої кризи, коли людина стає чутливіша і відкритіша: «Кожен виїзд у село обертався на свято... найбільша радість – це свято повернення, коротке, як і завжди» [5].

Остання складова хронокомплексу роману – ритм. Ми означили його як такий, що несе у собі прикмети екзистенційної ситуації, коли перед героями твору постає вибір. Спочатку це проявляється у

поверненні Андрія з армії у рідне село, звідти – до столиці; потім – зображення інших молодих людей, які скеровують свою енергію на отримання насолод від безтурботного життя (гроші, власна квартира, підтримування тимчасових любовних стосунків). Та ці життєві колізії зовсім не приводять молодь до очікуваного свята, все виявляється навпаки – оманливим.

Таким чином, ми можемо констатувати, що поєднання елементів хронокомплексу роману дозволяє виявити специфіку розгортання сюжету і формування характерів героїв, що, у свою чергу, обумовлює своєрідність індивідуально-авторської картини світу, і дає право говорити про творчу індивідуальність митця.

Наше дослідження стало ще одним на шляху до вивчення особливостей функціонування хронокомплексу прози Є. Пашковського.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе // М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М., 1975. – С. 234-407.
2. Іванишина І. Погляд на сучасну прозу через призму творчості Євгена Пашковського / І. Іванишина // Рідна школа: Щомісячний наук.-пед. журнал – 03/2005. – № 3. – С. 58-62.
3. Копистянська Н. Час/художній час: до питання про історію поняття і терміна // Н. Копистянська // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Львів, 2008. – Вип. 44. – Ч. I. – С. 219-229.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
5. Пашковський Є. Свято [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Pashkovskiyi_Yevhen/Sviato
6. Skwarczyńska S. Wstęp do nauki o literaturze // S. Skwarczyńska. – Warszawa. Pał, 1954. – Т. 1. – S. 124-138.